

Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değiş-tirmelerinin Tür Ve Biçimleri Bağlamında Yeni Türkiye Partisi

Hasan DURAN*
Ahmet AKSU**

Özet: Türkiye’de Anayasa ve parlamento kavram ve kurumları, 19. yüzyılın sonlarında doğru Osmanlı İmparatorluğu’nu dağılmaktan kurtarmak çabaları esnasında, siyasi partiler ise İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Seçimler ve dolayısıyla seçimler sonucunda oluşan parlamentolar ise İkinci Meşrutiyet döneminden bu yana düzenli olarak devam etmektedir. Çok partili hayata geçilen 1946 yılından itibaren artmak üzere, milletvekilleri çeşitli tür ve biçimlerde parti değiştirmektedirler. Bu çalışmada, milletvekillerinin parti değiştirmeleri sınıflandırılmaya ve bu bağlamda Yeni Türkiye Partisi incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi parti, milletvekili, parti değiştirme, parti kapatılması, Yeni Türkiye Partisi

Mp Transfers In Turkey In Terms Of Mobility Ways And Forms: The Case Of New Turkey Party

Abstract: The concepts of constitutional and parliamentary institutions in Turkey emerged in the end of 19th century to save the Ottoman Empire from collapse while political parties emerged in the period of 2nd constitutional monarchy. Since then democratic elections and parliaments have been performed and formed continuously and regularly. Since the shift to multi-party system in 1946, the elected MPs increasingly change sides between political parties in different ways and forms. In this study, we attempted to classify MP mobilization and investigate the New Turkey Party in this context.

Key Words: Political party, Member of Parliament, party change, party closure, and New Turkey Party.

GİRİŞ

19. yüzyılın ortalarına doğru Batı’da, demokrasinin yaygınlaşması ve parlamentoların gücü, yetkileri ve etkinliğinin artması üzerine; bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar olarak tanımlanabilecek olan siyasi partiler ortaya çıkmıştır. (Kapani, 1999:160-161)

Ülkemizde ise, 1876 yılında, Kanun-i Esasi’nin (Anayasa) ilan edilmesi; üyeleri Padişah tarafından atanan Meclis-i Ayan ve üyeleri halk tarafından seçilen Meclis-i Mebusan olmak üzere çift meclisten oluşan Meclis-i Umumi’nin (parlamento) kurulmasına karşın yukarıdaki anlamıyla siyasi partilerin ortaya çıkışı, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de siyasi partiler, genelde parlamento içinde ve bir başka siyasi partinin bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin partilerinden ayrılması sonrasında kurulmuştur. Bu anlamda milletvekillerinin parti değiştirmelerinin, Türk siyasi hayatında önemli sonuçlara yol açan bir etken olduğu söylenebilir. Ayrıca, özellikle 1960–80 ve 1991–2002 yılları arasında, seçimler yapılmadan parlamento yapısının değişmesinde; hükümetlerin kurulması veya düşmesinde, milletvekillerinin parti değiştirmeleri önemli roller oynamıştır.

Türkiye’de partilerin birleşmesi ve bölünmesi bağlamında milletvekillerinin parti değiştirmesi, yeni siyasi akımların/partilerin ortaya çıkmasına ya da var olan siyasi akımların/partilerin güç kaybetmesine ve hatta yok olmasına da neden olmuştur. Örneğin, DSP milletvekillerinin partilerinden ayrılarak YTP’ni kurması sonucunda; DSP güç kaybetmiş ve katıldığı ilk genel seçimde çok büyük bir oy kaybına uğramıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmelerinin tür ve biçimleri sınıflandırılmış ve örnekleriyle ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

TÜRKİYE’DE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMELERİ

Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmelerinin belli başlı dört boyutu bulunmaktadır.

BİREYSEL PARTİ DEĞİŞTİRME

Bunlardan ilki; milletvekilinin bireysel olarak bir partiye katılması durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu milletvekili üç ayrı durumda olabilmektedir:

i.) Üyesi bulunduğu siyasi partiden istifa ederek başka partiye katılması;

* Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

** Uzman

ii.) Milletvekili seçildiği siyasi partiden istifa edip bağımsız kalması, daha sonra başka bir siyasi partiye katılması;

iii.) Bağımsız milletvekili olarak TBMM'ne girmesi ve daha sonra bir siyasi partiye katılması şeklinde olabilir.

Üstelik milletvekili bu durumların tamamını bir döngü şeklinde yaşamış dahi olabilir. Örneğin, üyesi bulunduğu siyasi partiden istifa edip başka bir partiye geçtikten sonra, bu partiden de ayrıлып bağımsız kalmış, ya da başka bir partiye, hatta eski partisine katılmış bile olabilir.

Milletvekilleri, kendilerinden kaynaklanan nedenler veya kendisi dışındaki gelişmeler sebebiyle parti değiştirirler. Kendinden kaynaklanan nedenler, siyasi fikirlerinin değişmesi, kendi siyasi geleceği için daha yararlı olacağını düşündüğü bir partiye katılmak istemesi, -yani başka bir partiden bakanlık gibi cazip bir teklif alması ya da mensubu bulunduğu partinin bir sonraki seçimlerde meclise giremeyeceğini, dolayısıyla bir sonraki dönem için milletvekilliğinin tehlikeye düşeceğini sezmesi- olarak sıralanabilir. Kendisi dışındaki gelişmeler ise, milletvekilinin mensubu bulunduğu siyasi partinin eylem ve söylemlerinde benimsemediği değişikliklerin olması, ülkenin iktidar yapısında değişiklik arzulayan siyaset-dışı güç odaklarınınca ikna yahut tehdit edilmesi, mensubu bulunduğu partinin başka bir partiyle birleşmesi ya da kapatılması olarak sıralanabilir.

Milletvekillerinin ve daha genel anlamda siyasetçilerin parti değiştirmelerinin arkasında yatan gerçek sebep, söz konusu kişilerin siyasete bakış açısıdır. Bu bağlamda, Weber (2006: 141-144)'in yapmış olduğu, “*siyaset için yaşamak*” ile “*siyaset sayesinde yaşamak*” ayrımını vurgulamak yerinde olacaktır. Buna göre, siyaseti kendisine sürekli bir geçim kaynağı yapmaya çalışan kişinin siyaset sayesinde yaşadığı, bunu yapmanın ise siyaset için yaşadığı söylenebilir. Siyaset için yaşamının söz konusu olabilmesi için, kişinin bir takım ekonomik olanaklarının olması zorunludur. Bunlar arasında, kişinin, siyasetin kendisine sağlayacağı gelire muhtaç olmaması, varlıklı olması, kendine yeterli gelir sağlayabilen bir konuma sahip bulunması, sayılabilir. Böyle bir kişinin ya siyasetin kendisine sağladığı saygınlık, güç ve iktidardan hoşlandığı ya da yaşamının bir dava uğrunda çalışması sayesinde anlam kazandığı için siyasetin içinde olduğu söylenebilir. Ancak siyaset sayesinde yaşayan kişilerde bu durum farklıdır. Zira siyaset sayesinde yaşayan kişinin tek gayesi siyaseti bir meslek olarak tercih etmesinin kendisine sağladığı getirileri sürekli kılmaktır. Bu uğurda, mesela tekrar milletvekili olabilmek için ya da bakanlık türü bir pozisyona

gelebilmek için parti değiştiren milletvekilleri hep olagelmıştır.

Milletvekilinin bireysel olarak parti değiştirmesi durumu; bireysel olarak milletvekilinin siyasi kariyerinde bir takım değişiklikler yapmasının yanısıra, seçimler gerçekleşmeden TBMM kompozisyonunu değişmesine; hükümetlerin düşmesi veya kurulmasına da neden olabilmektedir. Bu kategoride sadece bir milletvekilinin değil, daha çok sayıda milletvekilinin –grup halinde- parti değiştirmesi de bulunmaktadır. 1960–80 yılları arasında bu duruma oldukça sık rastlanmış; özellikle hiçbir siyasi partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği 1961, 1973 ve 1977 seçimleri sonrasında hükümetlerin kurulması ve düşürülmesinde milletvekillerinin parti değiştirmesi önemli bir rol oynamıştır. Nitekim bu durumun istikrarsızlıklara sebep olduğunun anlaşılması üzerine 1982 Anayasası'na, milletvekillerinin parti değiştirmelerini engelleyici bir hüküm konulmuştur. Ancak, bu hüküm de, hülle partileri gibi çeşitli manevralarla devre dışı bırakılarak milletvekilleri parti değiştirmeleri olanaklı hale gelmiştir. Koalisyon hükümetleri döneminin yeniden başladığı 1991 seçimlerinden itibaren bireysel anlamda milletvekillerinin parti değiştirmesi olayları sıklaşmış; TBMM yapılarının seçimler gerçekleşmeden değişmesinde ve hükümetlerin kurulması ve düşürülmesinde yine milletvekillerinin parti değiştirmeleri önemli roller oynamıştır.

Örneğin, 1979 yılında Ecevit Başbakanlığında kurulan ve Güneş Motel hükümeti olarak anılan hükümet bu bağlamda değerlendirilebilir. Bilindiği gibi, 1977 genel seçiminde yüksek bir oy oranı elde etmesine karşın TBMM'nde tek başına hükümet kuracak milletvekili sayısına erişemeyen CHP'nin koalisyon hükümeti de kuramaması üzerine, daha önceki deneyimlerden hareketle ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştu. Ancak kısa sürede başgösteren huzursuzluklar nedeniyle partilerinden istifa etmeye kararlı 12 AP'li milletvekili ile Güneş Motel'de gerçekleştirilen görüşmeler –ki, kamuoyu buna “pazarlık” adını uygun görmüştür- sonrasında söz konusu 12 milletvekili partilerinden istifa etmiş ve daha sonra da bağımsız kalan milletvekillerinden 10'una bakanlık verilme suretiyle yeni bir hükümet kurulmuştur. (Özdemir, 2004: 275–279; Altuğ, 2001: 336–344) Bu durum, partilerinden “yeni hükümette bakan olmak adına” ayrılan milletvekili imajının oluşmasına neden olmuş; hem milletvekilliği, hem hükümet, hem de parlamento kurumlarının saygınlığına gölge düşürmüştür.

Hükümet kurma ya da düşürme süreçlerinde gerçekleşen milletvekili transferlerinden başka, bireysel menfaat yahut siyasi kariyer/ikbal adına parti

GRUP HALİNDE PARTİ DEĞİŞTİRME

değiştirmelere de rastlanmaktadır. Bu anlamda kamuoyunda çeşitli yakıştırmalara maruz kalan ‘*Kubilay Uygun*’ olayı en çarpıcı örneği teşkil etmektedir. Sık parti değiştirdiği için medyada ve kamuoyunda “Fırıldak”, “Hızlı” gibi lakaplar takılan Kubilay Uygun, 24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde DSP’den Afyonkarahisar milletvekili seçilmiş, altı ay sonra partisinden istifa eden Uygun, 4 Temmuz 1996 tarihinde DYP’ne katılmıştır. Yeni partisinde sadece iki gün kalan Uygun, DYP’den istifa ederek DSP’ye geri dönmüş, ancak yirmi gün sonra tekrar DSP’den istifa ederek DYP’ne katılmıştır. (Akar, 2002:156)

Buraya kadarki süreci acemiliğine ve gençliğine bağlayan Uygun, bir gazeteye yaptığı açıklamada bunların birer hata olduğunu itiraf etmiş¹, bu hatalarından dolayı halkın diline düştüğünü, medyanın da eline büyük bir koz verdiğini söylemiştir. 27 Haziran 1997 tarihinden sonraki parti değiştirmelerini ise kendi tabiriyle “derin devletin işi” olarak gösteren Uygun, 28 Şubat post-modern darbe sürecinde çok sayıda milletvekilinin siyaset dışı odaklarca parti değiştirmek mecburiyetinde kaldığını iddia etmiştir. 27 Haziran 1997 tarihinde DSP’den istifa ederek MHP’ye katılan Uygun, bu transferi derin devletin baskısı ile yaptığını söylerken bir yandan da siyaset ile uğraşmaya başladığı ilk andan itibaren “ülkücü” bir siyasi kimliğe sahip olduğunu açıklamış. Sadece “milletvekili” olabilmek için DSP’den gelen adaylık teklifini kabul ettiğini, DSP’nin kendisinin ülkücü kimliğinden haberdar olduğunu ileri sürmüştür. 18 Temmuz 1997 tarihinde MHP’den istifa eden ve 28 Aralık 1997 tarihinde Demokrat Türkiye Partisi’ne katılan Uygun, bu davranışını da kamuoyunda ANASOL-D olarak bilinen ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümetine MHP milletvekili iken güvenoyu vermesine ve MHP genel başkanlık seçiminde genel başkan seçilen Devlet Bahçeli’ye değil rakibi Tuğrul Türkeş’e oy vermesine bağlamıştır. Bu nedenle partinin kendisini disiplin kuruluna vermesiyle partiden ihraç edilmektense ayrılmayı tercih ettiğini söylemiştir. Uygun, nihayet 10 Haziran 1998 tarihinde DTP’den de istifa etmiştir.

Kubilay Uygun’un parti değiştirme ile dolu siyasi kariyeri kamuoyunda parti değiştirme hakkındaki olumsuz fikirlerin çoğalmasına ve parti değiştiren milletvekilleri hakkındaki olumsuz imajın yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmelerinin ikinci boyutu ise, partilerinden grup halinde ayrılan milletvekillerinin yeni bir siyasi parti kurmalarıdır. Bireysel parti değiştirme kategorisinde de grup halinde parti değiştirme olayına rastlanabileceğini belirtmiştik. Bu kategorinin ondan farkı ise, milletvekillerinin bağımsız kalmasının ya da başka bir partiye katılmasının değil, partilerinden kopan grupların başka bir siyasi parti kurması olayının incelenecek olmasıdır.

Türk siyasi hayatında siyasi partiler genelde, başka bir siyasi partiden koparak oluşmaktadır. Doktrin partileri ve ideolojik partiler istisna kabul edilirse, politik yelpazenin sağ ve sol kanatlarında yer alan siyasi partiler var olan bir partinin içinden çıkmaktadır. (Özdemir, 1995: 171–172; Tuncay, 1996: 244) Genel bir eğilim olarak, bir siyasi partinin içinde yer alan milletvekilleri ve siyasetçiler, çeşitli sebeplerle partilerinden ayrılarak yeni bir siyasi parti kurma yoluna gitmektedirler.

Türkiye’de milletvekillerinin siyasi partilerden grup halinde ayrılmasının sebepleri şu beş başlık altında (Tuncay, 1996:243–250) toplanabilir:

i.) Parti İçi Demokrasinin Zayıflığı: Askeri darbeler ve/veya müdahaleler sonrasında kurulan askeri ve/veya ara rejim dönemlerinde siyasi partilerin kapatılması siyasi yapıyı bozduğu kadar siyasi partilerin kurumsallaşmalarını da engellemiştir. İdeoloji ve program sürekliliklerini kaybeden partiler karizmatik ve demagog liderlerin güdümüne girmiş; bu da oligarşik bir parti yönetiminin oluşmasına neden olmuştur. Oligarşik parti yönetiminin parti disiplinini önde tutan tavır da parti içi demokrasinin gelişmesini engellemiş ve böylece potansiyel liderler iç çekişmeler sonucunda grubuyla birlikte partiden tasfiye edilmiş ya da kendi istekleriyle partiden ayrılmışlardır. (Durgun, 2007: 111–112; Akgün, 2007:130)

ii.) Yüzer-Gezer Oylar: Türkiye’de seçmenler ile siyasi parti ilişkisinin özellikle 1980’li yıllardan sonra ideolojik olmaktan çok “denenmemiş deneme” ve “partinin verebileceği hizmete göre oy kullanma” ekseninde şekillenmesi sebebiyle neredeyse her seçimde en çok oy alan parti sıralaması değişmektedir. Her seçimde oy dağılımını etkileyen yeni partiler ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedeni, mevcut partilere tepki duyan seçmenlerin, bu tepki oylarına, başka bir deyişle “kararsız yüzergezer oylara” hitap etmek üzere yeni kişileri partileşmeye davet etmesi ve böylece parti içinde ya da dışında kendisine yer arayan potansiyel lideri yürekendirerek yeni parti kurulmasına ortam hazırlamasıdır. (Akgün, 2007:124–125)

¹ Söz konusu röportaj (29 Nisan 2005 tarihinde yapılmıştır) için bkz.

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=168423&keyfield=66C4B172C4B16C64616B206B756269>, (11 Ocak 2009)

iii.) Ekonomik Nedenler: Parti içinde yer alan grupların ekonomik temele dayalı sınıfsal çıkarları ve ayrıca, alınan siyasal kararlara etki etme veya edememe, bölünmeyi gündeme getirebilir. Örneğin, 1970'li yıllarda AP iktidarının büyük sanayi ve ticaret kesimine yönelik politikaları, AP içindeki tarım, esnaf ve Anadolu sermayesi kesimlerinin temsilcilerinin bu partiden koparak Demokratik Parti'yi kurmalarına yol açmıştır.

iv.) Psikolojik Nedenler: Siyasi partiler içerisinde yer alan kadroların yönetici olmak arzusu ve siyasal hırsları sebebiyle yeni bir parti kurmaya yönelmeleri mümkündür. Bu bağlamda, psikolojik olgunun şekillenmesi sonucunda partiler bölünmek suretiyle yeni partiler ortaya çıkabilir. Örneğin, MHP'nin bölünmesi ve BBP'nin kurulması süreci, ideolojik ayrılığı bir kenara bırakmaksızın, bu psikolojik etken ile izah edilebilir.

v.) Hizipleşme: Zariski'ye göre hizip, üyeleri ortak bir amaç ve ortak bir özdeşlik duygusunu paylaşan ve hedeflerine erişmek için kollektif şekilde -parti içinde ayrı bir blok olarak- hareket etmek üzere örgütlenmiş bulunan bir parti içi kombinasyon, klik veya gruplaşma olarak tanımlanabilir. Duverger'ye göre de bu hizipler çoğunlukla özgür biçimde hareket eden üyelerin liderin otoritesine rağmen hareket edebiliyor olduğunu değil, liderlik içinde bir görüş ayrılığının oluştuğunu gösterir. Zira her hizip kendi içinde otoriter bir yapıya sahiptir ve her biri bir lider etrafında toplanmış ve parti disiplinine benzer bir itaatle bir araya gelmiş üyelere oluşur. Bu da, bölünmenin tabandan gelen bir talep üzerine şekillenmediğini, tepeden gelen bir muhalefet olarak ortaya çıktığını gösterir ve genel olarak hizipler, liderliği el geçirme amacına yönelir. Parti içinde ortaya çıkan hiziplerin ya parti liderliğine yönelen ya da parti politika ve ilkelerini eleştiri çerçevesine alan yoğun mücadelesi çoğu kez keskin anlaşmazlıklara neden olup partilerin bölünmesiyle sonuçlanmaktadır. (Duverger, 1993:237-238; Özbudun, 1968:10)

Grup halinde parti değiştirme eğilimi, Özdemir (1995)'in kategorileştirdiği üzere, büyük, orta ve küçük kopmalar şeklinde olmak üzere esas olarak üç şekilde gerçekleşmektedir.

Büyük Kopma Hali

Büyük kopma hali; 1946, 1961, 1983 ve 2001 yıllarında dört kez yaşanmıştır. Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi, Türk siyasi hayatında dört büyük kopuş şeklinde başarılı örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır:

i.) DP, CHP'li milletvekilleri tarafından kurulmuş bir siyasi parti olarak -bir anlamda CHP'den koparak- kurulmuştur;

ii.) AP, kapatılan DP'nin siyasi sürekliliği olarak kurulmasına karşın, DP'den daha farklı bir siyasi parti olduğu için bir anlamda kopuş olarak değerlendirilebilir;

iii.) ANAP, bütün siyasi partilerin kapatıldığı bir askeri rejim döneminde, siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması ile birlikte 1980 öncesi geçerli olan siyasi parti yapıları ve anlayışlarından farklı bir anlayış ve yapı temelinde kurulduğu için eski siyasi yapıdan bir kopuş simgelemektedir;

iv.) Ak Parti ise Millî Görüş siyasi hareketi içinde yer alan siyasetçi ve milletvekilleri tarafından, ANAP modeli temelinde merkez sağ politik çizgide bir siyasi parti olarak kurulduğu için bir kopuş olarak nitelenebilmektedir.

Büyük kopma hallerinin ortak özellikleri ise, baskı dönemlerinde veya baskı dönemlerinin hemen ardından ortaya çıkmaları, kısa sürede örgütlenmeleri ve kurulan yeni partilerin tek başlarına iktidara gelmeleridir. DP, CHP tek parti rejimi döneminden çok partili hayata geçiş sürecinde; AP, DP'yi iktidardan indiren 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında; ANAP, 12 Eylül askeri rejimi sonrasında; Ak Parti ise 28 Şubat post-modern askeri müdahale süreci sonrasındaki dönemde kurulmuştur. Bu partiler kısa sürede teşkilatlanmalarını tamamlamış; hepsi de adeta seleflerinin toplumsal tabanına yerleşmiştir. Bu dört siyasi parti, kuruluşlarını takip eden seçimlerde tek başlarına iktidara gelmişler; böylece otoriter-askeri yönetimden sivil-demokratik yönetime geçiş sürecinin başlangıcını teşkil etmişler; bu dört büyük kopuş, rejime karşı liberal bir açılım şeklinde geniş bir kitle desteğiyle sonuçlanmıştır. (Özdemir, 1995: 171-172; Heper, 2006:19)

Orta Kopma Hali

Orta kopma haline de, 1955, 1970, 1992, 1997 ve 2002 yıllarında gerçekleşen belli başlı beş örnek bulunmaktadır: Hürriyet Partisi, Demokratik Parti,* yeniden açılan Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratik Türkiye Partisi ve Yeni Türkiye Partisi. Bu kategorideki ortak yan ise, kopuşların iktidardaki partiden ayrılma şeklinde yaşanması ve üst yapıdaki bu şekillenmenin tabana yansımaması olarak karşımıza çıkmaktadır. (Özdemir, 1995: 171-173)

* Demokrat Parti ile karıştırılmaması için kısaca DkP olarak anılacaktır.

i.) HP, iktidardaki DP'nin politikalarına ve muhalefete karşı baskıcı tutumuna karşı bir tepki olarak DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;

ii.) Dkp de iktidardaki AP'nin politikalarına ve Demirel'in partiyi kişisel denetimine almaya çalışmasına tepki göstererek AP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;

iii.) CHP, iktidardaki SHP'nin koalisyonun büyük ortağı DYP karşısında pasif kaldığını ileri sürerek SHP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;

iv.) DTP, iktidardaki DYP'nin RP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümetine yönelik bir tepki olarak DYP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;

v.) YTP ise iktidardaki DSP'nin lideri Ecevit'in rahatsızlığından dolayı genel başkanlığı ve başbakanlığı parti içinden daha genç bir isme bırakması gerektiğini ileri süren ve parti içi liderlik mücadelesini kazanamayıp DSP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulmuştur.

Bu kategorideki siyasi partiler, kuruluş sürecinde taşıdıkları potansiyeli iyi değerlendirememiştir. HP, kuruluşundan üç yıl sonra CHP'ne katılmış; Dkp'nin siyasi hayatı 12 Eylül askeri rejim sürecine kadar devam etmesine karşın parti seçimlerde pek varlık gösterememiştir. Merkez sağda güçlü bir parti olmak iddiasıyla kurulan DTP istediği büyümeyi gerçekleştirilememiştir. 2005 yılında Hürriyet ve Değişim Partisi (Hür Parti) adını almış ve 22 Temmuz 2007 genel seçimi öncesinde CHP ile ortak hareket ederek CHP'ne katılma kararı aldığı açıklamasına karşın 2008 yılının Ocak ayında Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk liderliğindeki Halkın Yükselişi Partisi'ne katılmıştır. Büyük beklentilerle kurulan YTP, başlangıçtaki popülaritesini ileriye taşıyamamış ve kuruluşundan on beş ay kadar sonra CHP'ne katılmıştır. Bu kategorinin istisnası CHP olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü CHP, Türk siyasi tarihinde önemli bir rolü olan siyasi parti olarak tarihsel birikiminin avantajını iyi değerlendirmiş ve devletin resmi ideolojisinin somutlaştığı bir siyasi organizasyon olarak, iktidara gelememesine karşın, siyasi hayatını sürdürmeyi başarmıştır. (Tuncay, 1996:246; Heper, 2006: 19)

Küçük Kopma Hali

Küçük kopmalar çok fazla sayıda yaşanmıştır. Bunlar arasında dönemlerine göre en çarpıcı ve farklı açılardan da olsa önemlileri şunlardır: 1948 yılında DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Millet Partisi; 1967'de CHP'nden ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Güven Partisi; 1992'de ANAP'dan ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Yeniden Doğuş Partisi; 2002'de DSP'den

ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Toplumcu Demokratik Parti. (Tuncay, 1996:246) Küçük kopmalar, Türk siyasi hayatında önemli sonuçlar ortaya çıkarmamış; milletvekillerinin ayrıldığı partiler bu durumdan çok etkilenmemiş, yeni kurulan partiler siyasi hayatta önemli bir varlık gösterememiştir. (Özdemir, 1995:173)

PARTİ KAPATILMASI SONUCUNDA PARTİ DEĞİŞTİRME

Türkiye'de milletvekillerinin parti değiştirmesinin üçüncü boyutu ise, kapatılan siyasi partilere mensup milletvekillerinin yeni bir siyasi parti kurması, ya da kurulmuş olan bir partiye katılmasıdır.

Türkiye'de siyasi partilerin kapatılması esas olarak 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi'ne parti kapatma yetkisi verilmesi ile Anayasal bir statü elde etmiş ve yoğunluk kazanmıştır. Bu tarihten önce iki parti, Millet Partisi ve Demokrat Parti, mahkemelerce kapatılmıştır.² 1961 yılından bu yana toplam 49 parti hakkında açılan kapatma davasına bakan Anayasa Mahkemesi, 24 siyasi partiyi kapatmıştır. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararları dışında, 12 Eylül askeri rejimi döneminde bütün siyasi partiler kapatılmıştır. (Mert, 2008: 39)

Anayasa Mahkemesi tarafından siyasi partilerin kapatılması temelde iki ana eksenle olmuştur. Bunlardan ilki, teknik nedenlerle (Örneğin, iki genel seçime katılmama, istenen evrakların verilmemesi, parti adından kaynaklanan sorunlar vb.) açılan kapatma davalarıdır. Bu yönde hakkında kapatma davası açılan partiler genelde küçük partilerdir. İkinci tür kapatma davalarının özelliği ise ideolojik nedenlerden (etnik ayrımcılık ve laiklik karşıtlığı) kaynaklanmaktadır. Bazı siyasi partilerin etnik ayrımcılığa dayalı devlet düzeni isteminden kaynaklanan taleplerinin yoğunlaşmasıdır. Bu partilere örnek olarak Sosyalist Parti, Halkın Emek Partisi, Halkın Demokrasi Partisi gibi partiler gösterilebilir. Diğerleri ise bir siyasi partinin laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğunun belirlenmesidir. Milli Nizam Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi bu türe örneklerdir. (Mert, 2008: 93-94; Şahin, 2008)

Biz, yukarıda sayılan kategorilerden ikincisi ve üçüncüsünü, yani, Milli Görüş siyasi hareketinin partileri ile Kürt kimliği eksensiz partileri ele alacağız.

² Millet Partisi 26 Ocak 1954 tarihinde Ankara Sulh Ceza Mahkemesi'nce, Demokrat Parti ise 20 Haziran 1960 tarihinde Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi'nce kapatılmıştır.

Milli Görüş Siyasi Hareketi Partileri

Milli Görüş, Türk siyasi hayatına 1970'lerde Necmettin Erbakan öncülüğünde kurulan Milli Nizam Partisi ile girmiş bir kavramdır. Milli Görüş kavramı hem etnik aidiyete vurgu yapmakta, hem de İslami bir üst yapı kurmaktadır. Erbakan bu kavramla, hem millî hem de manevî duyguları harekete geçirecek yeni bir terkip elde etmeye çalışmıştır. (Subaşı, 2008)

Milli Görüş siyasi hareketinin 1970 yılında kurulan ilk partisi olan Milli Nizam Partisi, 12 Mart 1971 askeri muhtırası ile girilen ara rejim döneminde Anayasa Mahkemesi'nce, laikliğe aykırı eylemlerinden dolayı, 20 Mayıs 1971'de kapatılmıştır. MNP'nin hiçbir seçime katılma şansı olmamıştır. Fakat Türkiye'de gelecekte önemli bir yer edinecek olan bir düşüncenin tohumlarını atmıştır. (Ahmad, 1996:303-310; Mert, 2008: 49-50) MNP'nin kapatılmasından 17 ay sonra 11 Ekim 1972 tarihinde MNP'ni ikame ve idame ettirmek üzere Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuş ve MNP'nin doğal mirasçısı olmuştur. MSP, MNP'nden farklı olarak o dönem popüler olan sol söylemleri İslamcı üslup ile yorumlamış, böylece daha geniş kitlelere açılma imkânı bulmuş; hatta girdiği ilk seçim sonucunda CHP ile koalisyon hükümeti kurarak iktidara gelmiştir. (Yalçın, 1994: 78) 1970'li yıllar boyunca gerek CHP ile oluşturduğu koalisyon sırasındaki icraatları, gerek Milliyetçi Cephe hükümetleri içinde yer alması, gerekse de Demirel'in azınlık hükümetine dışarıdan destek vermesiyle siyasi hayatta önemli bir rol oynayan MSP, 12 Eylül askeri rejimi tarafından diğer tüm siyasi partilerle birlikte kapatılmıştır.

12 Eylül askeri rejiminin siyasi faaliyetleri serbest bırakmasının ardından birbiri ardına kurulan partilerden biri de, Milli Görüş siyasi hareketinin en popüler ve güçlü partisi denebilecek Refah Partisi olmuştur. 1987 yılında siyasi yasaklar hakkındaki referandumun, yasağın kaldırılması yönünde sonuçlanması üzerine Milli Görüş hareketinin doğal lideri Erbakan, RP genel başkanlığına seçilmiştir. Erbakan liderliğindeki ilk genel seçimde (1987) yüzde 10'luk ülke barajını aşamayan RP, 1991 genel seçiminde ise IDP ve MÇP ile seçim ittifakı yapmış ve toplam yüzde 16,9 oy oranı elde ederek 62 milletvekili ile TBMM'ne girmiştir. RP'nin milletvekili sayısı, IDP ve MÇP'li milletvekillerinin partiden ayrılması sonrasında 38'e düşmüştür. Giderek yükselen bir grafik izleyen RP'nin ilk büyük başarısı, 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlıklarını elde etmesi olmuştur. Bunun peşisıra 1995 genel seçiminde yüzde 21,4 oy oranı elde eden RP, seçimlerden birinci parti çıkarak siyasi hayatının en önemli başarısına imza atmıştır. Ancak, İslamcı söylemi sebebiyle hiçbir parti RP ile koalisyon kurmaya yanaşmamış, daha sonra

DYP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümeti de post-modern darbe adı verilen 28 Şubat sürecinde iktidardan düşürülmüştür. 1997 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca, "laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği" iddiasıyla hakkında açılan kapatma davası sonucunda RP, Anayasa Mahkemesi tarafından 16 Ocak 1998 tarihinde kapatılmış ve başta parti lideri Erbakan olmak üzere partinin önde gelen isimlerinin milletvekillikleri düşürülmüş ve bu kişilere beş yıl süreyle siyasi yasak getirilmiştir. (Mert, 2008: 75-79) Milli Görüş siyasi hareketinin devamlılığını sağlamak üzere, RP'ne kapatma davası açıldıktan sonra Fazilet Partisi adıyla yeni bir parti kurulmuş (Gürgür, 2009); RP'nin kapatılmasının ardından bağımsız kalan milletvekilleri FP'ne katılmıştır.

Kurulduktan sonra gerçekleştirilen ilk genel seçimde (18 Nisan 1999) yüzde 15,4 oy oranı elde eden FP, böylece selevi RP'nin bir önceki seçimde aldığı oy oranının yaklaşık yüzde 5 kadar altında bir oy oranında kalmış, 111 milletvekili ile TBMM'ndeki en büyük üçüncü parti olmuştur. Ancak hala artçı etkileri devam eden 28 Şubat sürecinin etkilediği siyasal ve psikolojik ortamda hiçbir parti FP ile bir koalisyon kurmayı düşünmemiştir. FP, RP'ne nazaran daha ılımlı ve gerginlikten uzak bir üslup benimsemesine karşın, TBMM'nin açılışında FP milletvekili Merve Kavakçı'nın oturuma turbaniyle gelmesi gerginlik yaratmış ve özellikle DSP lideri Ecevit'in tepkisini çekmiştir. Bu olay FP için sonun başlangıcı olmuş ve 7 Mayıs 1999 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından, hemen hemen RP'nin kapatma davasında öne sürülen gerekçelerin aynısı kullanılarak, FP hakkında kapatma davası açılmıştır. FP, 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, bazı FP'lilerin milletvekillikleri düşürülmüş ve siyasi yasak getirilmiştir. (Mert, 2008: 79-80)

FP'nin kapatılmasının ardından TBMM'nde yer alan 100'ün üzerinde milletvekili partisiz kalmış ve yeni parti arayışına girmiştir. Bu süreçte başlıca iki eğilim ortaya çıkmış; Milli Görüş siyasi hareketi içerisinde, FP'nin genel başkanlığı için yapılan kongrede oluşan 'geleneği' ve 'yenilikçi' ayrışması belirginleşmiştir. Milli Görüş siyasi hareketinin geleneği kanadı tarafından, 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi (SP) adıyla yeni bir siyasi parti kurulmuştur. SP'nin bilinen Milli Görüş çizgisinde ilerlemeye devam edeceği ilk günden belli olmuştur. Nitekim SP'nin genel başkanlığına, kapatılan FP'nin de genel başkanı olan Recai Kutan seçilmiştir. SP'nin kurulmasının ardından Milli Görüş siyasi hareketinin yenilikçi kanadı tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kurulmuş; genel başkanlığa ise hareketin lideri olan Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Ak Parti, kimliğini muhafazakâr

demokrat olarak ilan etmiş ve içinden çıktığı geleneksel Milli Görüş politikalarını terk ettiğini açıklamıştır. Ak Parti'nin temel ilkelerinin toplumsal merkezi siyasetin merkezine taşınmak olduğu; temel hak ve özgürlükleri mümkün olan en geniş sınırlar içinde temel kabul ettiği; demokrasiyi bir siyaset tarzı, yönetim ve denetim biçimi olarak gördüğü; toplumsal mutabakata dayalı demokratik bir anayasanın oluşturulmasını hedeflediği; piyasa ekonomisinden yana olduğu belirtilmiştir. Ak Parti ayrıca Özal ile çalışmış siyasetçileri de bünyesine alarak, sadece söylemleri ile değil eylemleri ve kadrosuyla da merkez sağ politik çizgide siyaset yapmak istediğini ortaya koymuştur. (Laçiner, 2008; Bingöl ve Akgün, 2005:5,30)

Ak Parti, yapılan ilk genel seçimde (2002) tek başına iktidara gelmiştir. Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olmasından dolayı partinin ikinci güçlü ismi olan Abdullah Gül tarafından kurulan hükümet döneminde başlayan hızlı reformlar, atak dış politika hamleleri, siyasi ortamın istikrara kavuşması; siyasi yasağının kalkması ve milletvekili seçilmesinden sonra Erdoğan'ın Başbakanlığında kurulan hükümet döneminde de devam etmiştir. Ancak, özellikle 2005 yılından itibaren ülke siyasi suikastlar, yeniden başlayan terör olayları, provokasyonlar sebebiyle istikrarsızlaşmaya başlamış, gerginlik 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde zirveye tırmanmış, hatta bu süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri kendi internet sitesinden bir "e-muhtıra" yayınlamış, düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri ile kitleler yurt çapında sokaklara dökülmüş, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı seçiminde TBMM'nde 367'den az milletvekili olduğu gerekçesiyle seçim turlarını durdurmuş, zorunlu bir erken seçime gidilmiştir. 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilen erken genel seçimde yüzde 46,7 oy oranıyla yıllardır hiçbir partinin alamadığı bir oy oranına erişen Ak Parti, Abdullah Gül'ü yine Cumhurbaşkanlığına aday göstermiş ve bu kez MHP'nin TBMM'ne girmesiyle seçim tamamlanabilmiş, Abdullah Gül Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak bundan sonra gerginlik daha da tırmanmış ve 2008 yılı başında Ak Parti ve MHP'nin birlikte gerçekleştirdikleri üniversitelerde türbana serbestlik getiren Anayasa değişiklikleri sonrasında Ak Parti hakkında kapatma davası açılmıştır (14 Mart 2008). Dava, konunun hassasiyeti açısından hızlı bir şekilde görülmüş ve sonuçta Ak Parti kapatılmamış, ancak Anayasa Mahkemesi'nin 11 üyesinin 10'unun oyuyla hazine yardımıdan mahrum bırakılmasına karar verilmiş, bunun Ak Parti'ye yönelik önemli bir ihtar olduğu, kararın açıklanması sırasında kuvvetle vurgulanmıştır. Ak Parti'nin kapatılmaması, partinin Milli Görüş siyasi çizgisinden farklı bir parti olduğunu da bir şekilde ispatlamıştır. (Mert, 2008: 87-91)

Kürt Kimliği Eksenindeki Partiler

Kürt kimliği ekseninde kurulan ve burada ele alacağımız partiler HEP, ÖZDEP, DEP, HADEP, DEHAP ve DTP'dir. Bu partilerden ilk dördü kapatılmış, beşincisi olan DEHAP, DTP'ne katılmış ve sonuncusu olan DTP hakkında açılan kapatma davası da halen Anayasa Mahkemesi'nde görüşülmektedir. Bu altı partiden sadece ilki ve sonuncusu, yani HEP (SHP ile ittifak yaparak) ile DTP (bağımsız adaylarla seçime girerek), TBMM'ne temsilcilerini gönderebilmiştir. Bu altı parti, kapandıktan diğerinin açılması şeklinde değil, daha kapanmadan "yedekleri" oluşturulmak suretiyle siyasi hayata katılmışlardır. Nitekim HEP ile ÖZDEP, HADEP ile DEHAP, DEHAP ile DTP aynı dönemde birlikte faaliyet göstermiştir.

Kürt etnik kimliği ekseninde olan ve bölücü terör örgütü PKK ile bağlantı içerisinde olduğu iddia edilen Halkın Emek Partisi (HEP), 7 Haziran 1990 tarihinde, daha önce SHP'den ayrılmış olan milletvekilleri tarafından kurulmuş ve takip eden ilk genel seçimde (1991) SHP ile ittifak yaparak TBMM'nde 19 milletvekilliği elde etmiştir. TBMM açılışında Diyarbakır milletvekili Leyla Zana'nın Kürtçe ant içmeye kalkışması üzerine gerginlik oluşmaya başlamıştır. Kısa süre sonra HEP hakkında kapatma davası açılmış, bunun üzerine "yedek parti" olarak 19 Ekim 1992 tarihinde Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), ayrıca 7 Mayıs 1993 tarihinde de Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuştur. ÖZDEP hakkında kapatma davası açılması sonrasında parti 30 Nisan 1993 tarihinde kendisini feshettiğini açıklamıştır, ama buna rağmen Anayasa Mahkemesi 14 Temmuz 1993 tarihinde hem HEP'in hem de ÖZDEP'in kapatılmasına karar vermiştir. HEP'in kapatılması üzerine HEP milletvekilleri DEP'ne katılmıştır. DEP'nin de tıpkı selefi HEP gibi PKK terör örgütünü destekleyen söylemlere devam etmesi üzerine öncelikle, 2 Mart 1994 tarihinde TBMM tarafından bazı DEP milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve yargı yolu açılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanan bazı DEP milletvekilleri hapis cezalarına çarptırılmışlar, yurtdışına kaçan bazı DEP milletvekilleri ise sözde sürgünde Kürt Parlamentosu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu esnada DEP hakkında açılan kapatma davası 16 Haziran 1994'de sonuçlanmış ve DEP kapatılmıştır. (Söylemez, 2008; Mert, 2008: 66-71)

DEP kapatılmadan önce, siyasi süreklilik sağlamak üzere, 11 Mayıs 1994 tarihinde Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kurulmuştur. HADEP de selefleri gibi, PKK ile olan ilişkisini reddetmemiştir. Katıldığı iki genel seçimde (1995, 1999) de yüzde 10'luk ülke barajına takılan HADEP, PKK ile olan ilişkisini

hiçbir zaman yalanlamamış ve seleflerine yönelik iddiaların hemen hemen tamamını kapsayan sebeplerle hakkında açılan kapatma davası sonucunda, 13 Mart 2003 tarihinde kapatılmıştır. Ancak, HADEP hakkında kapatma davası dahi açılmadan bu partinin “yedeği” olarak, 7 Ağustos 1998 tarihinde Demokratik Halk Partisi (DEHAP) kurulmuş ve HADEP kapandıktan sonra aynı kadrolar DEHAP’nde siyaset yapmaya devam etmiştir. 2002 genel seçimine Emeğin Partisi (EMEP), Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP) ve HADEP, DEHAP çatısı altında girmişler, ancak parti % 6,2’lik oy oranı elde ederek ülke barajına takılmıştır. DEHAP, 2004 yerel seçimlerinde “Demokratik Güçbirliği” adı verilen ve SHP çatısı altında gerçekleşen seçim ittifakına* katılmıştır. (Söylemez, 2008; Mert, 2008: 78–83)

2003 yılındaki kongresinde, İstiklal Marşı’nın okunmaması, PKK’ya destek sloganlarının atılması üzerine DEHAP hakkında da kapatma davası açılmıştır. Ancak dava sürerken, eski DEP milletvekillerinin öncülüğünü yaptığı Demokratik Toplum Hareketi, 9 Kasım 2005 tarihinde Demokratik Toplum Partisi’ne (DTP) dönüşmüş ve 19 Kasım 2005 tarihinde toplanan DEHAP Olağanüstü Büyük Kongresi’nde de DTP’ne katılma kararı verilmiştir. Amaçlarını Kürt siyasetini genişletmek ve Türkiye geneline yaymak şeklinde özetleyen DTP’liler geçmişte kurulan partilerden farklı olduklarını iddia etmişler, ancak parti kadrosunda yer alan isimlerin dile getirdiği siyasi söylemlerin, etnik temelli siyaset yapan önceki partilerden farklı olmaması, amaçlarını ne derece samimi olduğunun sorgulanmasına yol açmıştır. 22 Temmuz 2007 genel seçimine bağımsız adaylar ile katılan DTP, TBMM’nde 21 milletvekilliği elde ederek grup kurma imkânına sahip olmuştur. Aynı seçimde MHP’nin de üçüncü parti olarak TBMM’ne girmesi, iki parti arasında bir gerginliğin yaşanabileceği şeklinde yorumlanmışsa da, ilk gün MHP lideri Bahçeli ile DTP grup başkanı Ahmet Türk’ün tokalaşması gerginlik beklentilerini bir süre dondurmıştır. DTP, öncülleri gibi, PKK ile arasına kesin bir sınıır çizmekten kaçınmış ve ulusal çapta politika üretmek yerine Kürt kimliği odaklı söylemlerinde ısrar etmiştir. Neticede, 16 Kasım 2007 tarihinde DTP hakkında kapatma davası açılmıştır ve

* SHP şemsiyesi altında, Tuncer Bakırhan liderliğindeki DEHAP (Demokratik Halk Partisi), Hayri Kozanoğlu liderliğindeki ÖDP (Özgürlük ve Dayanışma Partisi), Akın Birdal liderliğinde SDP (Sosyalist Demokrasi Partisi), Ahmet Turan Demir liderliğindeki ÖTP (Özgür Toplum Partisi) ortak bir programla güç birliği yaparak 28 Mart yerel seçimlerine girmişlerdir.

dava halen Anayasa Mahkemesi’nde görüşülmektedir. (Mert, 2008: 83–87)

PARTİLERİN BİRLEŞMESİ SONUCUNDA PARTİ DEĞİŞTİRME

Türk siyasi hayatında milletvekillerinin parti değiştirmelerinin dördüncü boyutu, siyasi partilerin birleşmesi, başka bir deyişle, iki partinin bir araya gelerek yeni bir parti oluşturması veya bir partinin başka bir partiye katılması sonucunda milletvekillerinin parti değiştirmeleridir. Bu kategoriye örnek teşkil eden sağ partiler arasındaki birleşmeler ile sol partiler arasındaki birleşmeler ayrı ayrı incelenecektir.

Sağ Partilerin Birleşmesi

Sağ partiler arasında belli başlı iki birleşme vakası yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 1958 yılında TKP (Türkiye Köylü Partisi) ile CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi)’nin birleşerek CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi)’ni vücuda getirmesi; ikincisi ise 1991 yılında DMP (Demokratik Merkez Partisi)’nin DYP’ne katılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

DP’nin üçüncü iktidar döneminde siyasal gerilim artmış ve bunun sonucunda muhalefet partileri arasında yaklaşma ve birleşmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri de 1958 yılında, TKP ve CMP’nin birleşerek, CKMP adıyla yeni bir siyasi partiyi vücuda getirmeleridir. (Sarıbay, 2001: 56; Zürcher, 1998:337) Bunun önemli yanı, söz konusu partinin ileride MHP adını alarak günümüze dek ulaşan bir siyasi harekete ev sahipliği yapacak olmasıdır.

ANAP’ın ikinci iktidar döneminde Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte partinin içine yuvarlandığı liderlik krizi partinin bölünmesiyle sonuçlanmış; Bedrettin Dalan öncülüğünde bir grup ANAP’dan ayrılarak DMP’ni kurmuştur. 1991 genel seçimi öncesinde barajı aşamama tehlikesini bertaraf etme amacıyla DMP, DYP’ne katılmıştır. (Tanör, 2005: 87–90)

1990’lı yıllar boyunca sürekli söz edilen ANAP-DYP birleşmesi ise nihayet 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi esnasında gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu süreçte DYP, Demokrat Parti adını alarak birleşmeye bir çatı olarak kendini yeniden tanımlamış, ancak ANAP lideri Erkan Mumcu son aşamada birleşmeden vazgeçtiğini açıklayınca süreç akim kalmıştır.

Sol Partilerin Birleşmesi

Sol partiler arasındaki birleşme vakaları; hülle partisi kurulması, iki partinin birleşerek yeni bir parti kurmaları, bir partinin diğer partiye katılması şeklinde olmak üzere üç farklı türde gerçekleşmiştir.

1982 Anayasasında yer alan milletvekillerinin parti değiştirmelerini önleyici hükümler sebebiyle hülle partileri kurarak parti birleşmeleri yaşanmış ve böylece milletvekilleri parti değiştirmeyi başarmıştır. Hülle partisi kurmaya örnek olarak 1985 yılında HP milletvekillerinin DSP'ye katılmak için kurdukları Halk Partisi örneği verilebilir. SODEP-HP birleşmesinden rahatsızlık duyan 25 HP milletvekili DSP'ye katılmak için Halk Partisi adında bir hülle partisi kurmuş ve söz konusu parti DSP'ye katılmıştır. Ancak HP'den DSP'ye geçen milletvekilleri DSP içerisinde bir dizi tartışmayı tetiklemiş, parti bölünme tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir.³ (Akar, 2002: 37–38)

İki partinin bir araya gelerek yeni bir parti oluşturmalarına, CGP ve SHP olmak üzere iki örnek bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda İsmet İnönü'nün CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu açıklaması, sonrasında Bülent Ecevit'in CHP Genel Sekreterliğine seçilmesine tepki duyan Turhan Feyzioğlu liderliğindeki milletvekilleri ve senatörler, CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurmuşlardır. (Erdoğan, 2003:110–111) 1970'li yıllarda Ecevit'in CHP genel başkanlığına seçilmesi ve partinin iyice ortanın solu akımını benimsemesine tepki duyan Kemal Satır öncülüğündeki bir başka grup da CHP'den ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardır. Nihayet, GP ile CP birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almış; bu partinin TBMM'ndeki milletvekili sayısı 44'e kadar yükselmiştir. (Çalmuk, 2002:275; Kahraman, 1993: 76–77, 109)

İkinci örnek 1985 yılında SODEP ile HP'nin birleşmesi vakasıdır. Solda kamuoyu desteği ve seçmen tabanı gittikçe artan SODEP'in TBMM'nde temsil edilmesi amacıyla SODEP ile HP'nin birleşmesi gündeme gelmiştir. Anayasal engelleri aşmak için öncelikle HP, parti tüzüğünü, programını ve ismini değiştirmiş; Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ismini almıştır. Daha sonra SODEP kendini feshetmiş ve Erdal İnönü liderliğindeki SHP'ye katılmıştır. (Tanör, 2005: 68; Tuncay, 1996:245)

³ Ecevit'in 12 Eylül sürecinde kurulan HP hakkında yaptığı olumsuz eleştirileri bir yana bırakarak DSP'nin TBMM'nde temsil edilmesi adına HP'li milletvekillerinin partiye katılmasına onay vermesi, DSP içinde partinin kurucu ilke ve prensiplerine aykırı bir hareket olarak değerlendirilmiş ve Celal Kürkoğlu liderliğinde bir hizip oluşmuştur. Bu hizip, Ecevit'in, siyasi yasakların kaldırılmasıyla partiye genel başkan olması üzerine mücadeleyi bırakıp SHP'ye katılmıştır.

Bir partinin diğer partiye katılmasında ise, iki farklı partinin (SHP ve YTP) CHP'ne katılması göze çarpmaktadır. 1992 yılında CHP'nin yeniden kurulması ile birlikte solda birlik çağrıları sıklaşmış, 1995 yılında her iki parti tabanından gelen yoğun talepler sonucunda SHP ile CHP arasında birleşme görüşmeleri başlamış, nihayet Hikmet Çetin'in genel başkanlığında uzlaşmış ve SHP kendini feshederek CHP'ye katılmıştır. Ancak bu birleşme beklenen sinerjiyi yaratmaktan uzak kalmış, 1991 yılında SHP yüzde 20 civarında oy almışken, 1995 genel seçiminde SHP'yi bünyesine katan CHP yüzde 10'luk bir oy oranında kalarak güçlülükle TBMM'ne girebilmiştir. (Cem, 1994: 84–85; Çalmuk, 2002:24, Pirim, 2007:60–64)

2002 yılında büyük beklentilerle kurulan Yeni Türkiye Partisi, girdiği ilk genel seçimde yüzde 1 civarında bir oy oranı elde ederek hayal kırıklığına uğramıştır. Genel başkan İsmail Cem'in rahatsızlığı ve partinin 2004 yerel seçiminde de pek varlık gösterememesi üzerine, YTP lideri Cem ile CHP lideri Baykal arasındaki bir dizi görüşmenin ardından YTP, CHP'ye katılmıştır. Bu açıdan bakıldığında CHP'nin, diğer sol partileri yutan, ancak aldığı oy oranı dikkate alınrsa bu birleşmelere karşın bir türlü büyüyemeyen bir parti olduğu göze çarpmaktadır. Genel seçim sonuçlarına bakıldığında, solda birleşmenin yaşandığı yıllarda toplam oy oranının artmadığı, aksine bazı seçimlerde yarı yarıya azaldığı görülmektedir.⁴

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ

Yeni Türkiye Partisi, DSP liderliğini ele geçirme amacına yönelmiş bir grup milletvekilinin bu amaçlarına ulaşamaması üzerine partilerinden ayrılarak kurdukları bir siyasi partidir. Kuruluş sürecinde üzerinde topladığı ilgi zamanla azalan ve daha sonra da tümüyle kaybolan parti nihayet CHP'ne katılarak siyasi hayata veda etmiştir.

DSP'nin İdeolojik Kimliği ve Kurumsal Yapısı

12 Eylül 1980 askeri darbesine tepki olarak CHP genel başkanlığından istifa eden Bülent Ecevit, 1980'li yılların ilk yarısı boyunca yeni bir siyasi akımın teorize edilmesi ve bu yönde yeni bir siyasi parti kurulması için çalışmalar yaptı. (Akar, 2002) CHP'nin genel başkanlığını yürüttüğü dönemde

⁴ 1983 genel seçimi: HP %30; 1985'de SHP'de birleşme–1987 genel seçimi: SHP %24; 1991 genel seçimi: SHP %20; 1995'de CHP'de birleşme–1995 genel seçimi: CHP %10; 2002 genel seçimi: CHP %19, 2004'de CHP'de birleşme–2007 genel seçimi: CHP %20.

partiyeye yerleştirmek istediği temel ilkeleri yine kendisine eksen olarak alan Ecevit, buna karşın CHP'nin tarihsel kimliğine, devletçi reflekslerine ve seğkinci sylemlerine sert eleştiriler getirdi. 1970'li yıllarda partiye hakim kılmaya çalıştığı "demokratik sol" yaklaşımını, yeni arayışının da temel direği halinde tutan Ecevit, bu anlamda 12 Eylül sürecinin devam ettiği tarihlerde kurulan sol partilerle de arasına mesafe koydu. HP ve SODEP'in "sosyal demokrat" eksenli ideolojilerini "sosyalist ve Marksist kökenli" olarak gören Ecevit, kendi "demokratik sol" dünya görüşünü i se "yerli, milli ve ulusalcı" olarak tanımladı. (Alpay ve Grsel, 1986)

Bu temel ilkeler çerçevesinde vücuda gelen Demokratik Sol Parti, kuruluşundan itibaren daima Bülent Ecevit ve Raşan Ecevit'in kişisel partileri olarak görüldü. Bu itibarla, DSP'nin klasik anlamda ne ideoloji, ne kadro, ne de milis partisi olduğu; DSP'nin daha çok karizmatik bir lider etrafında kenetlenmiş, popülist bir söyleme sahip tipik bir kişi partisi olduğu tezleri dile getirilmiştir. Gerçekten de DSP, hemen her zaman, liderin tartışmasız merkezde olduğu, alternatifinin bulunmadığı ve bu ilişkiyi parti tabanının değiştirmeyi dahi düşünmediği bir yapıya sahip oldu. (Akar, 2002:260)

1980'li yıllarda Celal Krkoğlu, 1990'lı yıllarda Erdal Kesebir (ile çiçekleri), 2000'li yıllarda ise Sema Pişkinst liderliğindeki hiziplerle karşı karşıya kalan DSP, her seferinde tasfiyeler ve istifalar yoluyla hizipleri bertaraf etti. Böylece, zamanla parti içi muhalefete karşı hoşgörüsüz tavrını pekiştirdi ve parti liderliğini güçlendirdi. (Akar, 2002)

Ecevit'in Yeniden Yükselişi ve 57. Hükümet Dönemi

28 şubat sürecinde kurulan ANAP-DSP-DTP, ya da kamuoyunda bilinen adıyla ANASOL-D hükümeti döneminde yıllar sonra hükümet içerisinde yer alan Ecevit, bir dizi skandalın patlak vermesiyle birlikte hükümetin düşmesi ve erken seçime gidilme kararı alınması sonucunda bir "DSP azınlık hükümeti" kurarak Başbakanlık koltuğuna oturdu. Ecevit'in yeniden yükselişe geçtiği yıllar olarak görülen bu süreçte PKK terör rgt elebaşı Abdullah calan'ın yakalanarak ülkeye getirilmesinin rzgrını da arkasına alan DSP, 1999 genel seçiminde birinci parti oldu ve Ecevit'in beşinci kez Başbakanlık görevini üstlendiği DSP-MHP-ANAP hükümeti (57. Cumhuriyet Hkmeti) kuruldu.

Kuruluşundan itibaren deprem ve ekonomik kriz gibi birçok sorunla boğuşmak durumunda kalan koalisyon hükümeti içerisinde anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve zamanla bunlar çoğaldı. Hkmeti bir arada tutan temel direğin Hüsamettin zkan olduğu ve koalisyon yeleri arasındaki diyalogu diri tutmayı başararak hükümetin düşmesini engellediği hep sylenegeldi.

Parti içerisinde de etkinliği zamanla iyice artan zkan'a karşı Raşan Ecevit'in daima şüphe beslediği de biliniyordu. (Kuşcuoğlu, 2001) Parti ve hükümet içerisindeki bu çatlaklar, 2001 yılının ikinci yarısından itibaren gözle görülür hale geldi. Öyle ki, hükümet içerisinde büyüyen anlaşmazlıklar, DSP içerisinde de, başta parti liderliği olmak üzere birçok konuda farklı seslerin yükselmesine neden oldu.

Ecevit'in Hastalığı ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya ıkışı

2001 yılının Ağustos ayından itibaren Ecevit'in başbakanlıktan ayrılması, Başbakanlığı ve DSP genel başkanlığını daha 'genç' bir isme bırakması talep edilmeye başlandı. Ecevit sonrası DSP liderliği için Zekeriya Temizel, şükrü Sina Gürel, İsmail Cem, Hüsamettin zkan ve Kemal Derviş'in isimleri gündeme gelmiş; kamuoyunda bu isimlerin her biri dikkatle incelenmiştir. İsmail Cem, Ecevit tarafından Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DSP'nin aday olarak dşnlmş; iç politik çekişmelerden uzak bir bakanlık olarak uzun yıllardır Dışişleri Bakanlığı görevini yapmış; i ve dış kamuoyunda Türkiye'nin imaj ve itibarını korumuş başarılı bir isim olarak Ecevit'in 'veliahtı' olarak grlmştir. Öte yandan, iki ağır ekonomik kriz sonrasında Ecevit tarafından Türkiye'ye davet edilen; Dünya Bankası'ndaki görevinden ayrılarak TBMM dışından biri olarak ekonomiye sorumlu devlet bakanı olarak göreve başlayan; Türkiye'ye gelmesinden kısa bir süre sonra da yine Ecevit tarafından DSP'ye davet edilen Derviş de Ecevit sonrası DSP liderliği için güçlü bir aday olarak öne çıkmıştır. DSP'nin parti rgt üzerinde sağlam imajları olan Temizel ve Gürel ile Ecevit'in sağ kolu olarak bilinen zkan da Ecevit sonrası DSP liderliği için diğer alternatifler olarak ortaya çıkmıştır. (Bila, 2004: 13-43; Akar, 2002: 280-282)

Başbakan Bülent Ecevit'in ikinci kez hastaneye yattığı 17 Mayıs 2002 tarihinden itibaren Türk siyasetinde önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Yaklaşık bir yıldır konuşulan Ecevit'in çekilmesi ve yerine parti içinden 'genç ve yeni' bir isme genel başkanlığı ve başbakanlığı bırakması taleplerinin artık gerçekleşmeyeceği yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Ecevit'in çekilmemesi ihtimali belirginleşince, Cem, Derviş ve zkan'ın yeni bir hareket başlatacakları ve yeni bir siyasi parti kuracakları iddiaları ortaya atılmaya başlamıştır. Tam bu sıralarda AB uyum sürecinde idam cezasının kaldırılması ve ana dilde yayın ile öğrenimin serbest bırakılması gibi çeşitli konularında hükümet içerisinde görüş ayrılıklarının derinleşmesi zerine, Ecevit yerine başka bir DSP'linin başbakanlığında bir DSP-DYP-ANAP hkmetinin kurulması da gündeme gelmiştir. (Bila, 2004: 84-93; Yağız, 2002:166)

2002 yılının Temmuz ayından itibaren DSP genel başkanlığı ve Başbakanlık için dozu gittikçe artan bir mücadele yaşanmış, Ecevit gelişmeleri kendisine komplo kurulduğu iddiası ile değerlendiren Cem ve Özkan kanadından ise bu ithamlara karşı cılız savunmalar gelmiştir. Nihayetinde Ecevit, o güne dek kendisine en yakın isim olarak bilinen Özkan ile yollarının ayrıldığını üstü kapalı bir biçimde kamuoyuna deklare etmiş, bunun ardından MHP lideri Bahçeli, yaşanan krizi aşmak için erken seçim teklifinde bulunmuştur. 8 Temmuz 2002 tarihinde gerçekleşen Ecevit ile Özkan görüşmesi sonucunda Özkan partisinden istifa etmiş, bunu takip eden saatlerde büyük bir istifa furyası yaşanmış ve TBMM'ne 136 milletvekili ile giren DSP'nin milletvekili sayısı 61'e kadar düşmüştür. Bu noktada, Özkan'la başlayan istifa dalgası durulmuş ve bu kez Cem'in ve Derviş'in tavırlarına yönelik bir beklenti oluşmuştur. (Bila, 2004:119-132; Derviş vd., 2006:171)

Bu arada Cem, Özkan'dan boşalan Başbakan yardımcılığına atanmayı beklemiş ve bu durumun kesinleşmesine kadar bir tepki vermemiştir. Ancak Ecevit'in Şükrü Sina Gürel'i Başbakan yardımcılığına atamasından sonra kendisinin de gözden çıkarıldığını düşünen Cem, Özkan ve Derviş'le Dışişleri konutunda bir araya geldikten sonra 11 Temmuz 2002'de istifa etmiştir. Ecevit istifayı kabul etmiş ve Cem'in yerine Gürel'i Dışişleri Bakanı olarak atamıştır. Aynı gün, Derviş'in istifası konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 11 Temmuz sabahı dokuz DSP milletvekili Derviş'le görüşerek Cem ve Özkan ile birlikte hareket etmemesini ve yapılacak bir DSP kongresiyle partinin başına geçmesini istemiş; Derviş bu talep karşısında Cem'e söz verdiğini ve yeni oluşuma katılacağını söylemiştir. Öğle saatlerinde Ecevit - Derviş görüşmesi gerçekleşmiş; Derviş, Ecevit'e başbakanlıktan çekilmesi ve yerine Cem'i önermesini teklif etmiş; ancak Ecevit bunun mümkün olmadığını ifade ederek göreve devam edeceğini belirtmiş; ayrıca Derviş'e, Cem ve Özkan ile buluşmalarını onaylamadığını söyleyerek dolaylı yoldan istifaya davet etmiştir. Bunun üzerine Derviş istifa etmiş; ancak istifayı haber alan Cumhurbaşkanı Sezer, Derviş'e istifasının ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini ve şu aşamada istifa etmesinin doğru olmadığını söylemiş; Derviş'in istifası Sezer-Ecevit görüşmesi sonrasında görüş birliğine vararak işleme konmamıştır. (Bila, 2004:132-139; Derviş vd., 2006:176-177)

Yeni Türkiye Partisi'nin Kuruluşu

12 Temmuz 2002 günü İsmail Cem bir konuşma yaparak, ilk kez bir siyasi hareketin lideri konumuyla sahneye çıkmış ve yeni oluşumun temel politik çizgisini açıklamıştır. Cem, açıklamasında ayrıca DSP'de büyük güç kaybı olduğunu; hükümetteki iç çekişmelerin icra gücünü zayıflattığını; DSP'de güç

kayıbı nedeniyle de Türkiye'yi sosyal demokrat anlayışla yönetme iddiasının siyasette sahipsiz kaldığını vurgulayarak Ecevit'i eleştirmiştir. (Bila, 2004:141) Cem'in basın toplantısında Derviş ve Özkan ile yeni bir siyasi hareketi başlatma kararı aldıklarını belirtmesi üzerine, kamuoyunda yeni oluşumun bu üç liderine Rusça "üçlü" anlamına gelen "troyka" adı verilmiştir. (Bardakçı, 2007) Böylece, Cem'in genel başkanlığı, Derviş ve Özkan'ın genel başkan yardımcılıklarını üstleneceği, yapılacak işbölümü doğrultusunda "troyka" tarafından yönetilecek yeni bir siyasi partinin kurulması için çalışmalara başlanmıştır. (Aydoğan, 2007)

Böylece, DSP ikiye ayrılmış ve DSP içinden yeni bir siyasi hareket çıkmıştır. Cem'in yeni oluşumu ilan etmesiyle DSP'den milletvekili istifaları derçleşmiş ve DSP, 15 Temmuz 2002 tarihinde gerçekleşen istifalarla milletvekili sayısı itibarıyla MHP, DYP ve ANAP'nin ardından dördüncülüğe gerilemiştir. 16 Temmuz 2002 tarihinde İstanbul milletvekili Erol Al'ın da DSP'den istifa etmesiyle koalisyon hükümetini oluşturan partilerin (DSP-MHP-ANAP) toplam milletvekili sayısı, TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 276'nın altına düşmüştür. Ancak Bahçeli'nin erken seçim teklifi, hükümetin düşmesi ya da düşürülmesini önlemiş, hükümet bir seçim hükümeti olarak göreve devam etmiştir. (Bila, 2004:142)

20 Temmuz 2002 tarihinde DSP Parti Meclisi toplanarak bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, partiden kopuşlar başlamadan önce Ecevit'in olağanüstü kurultay toplayıp siyaseti bırakma kararı verdiği; ancak DSP ve Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı komplo karşısında, komployu önlemek için kararını ertelediği belirtilmiştir. Bu komployu düzenleyenler ve onlar ile işbirliği içinde hareket edenlerin, sayısı azımsanmayacak kadar çok milletvekilinin istifa etmesine ve Türkiye'nin çok zamansız bir seçime sürüklenmesine sebep oldukları ileri sürülmüştür. (Aydoğan, 2007)

İsmail Cem'in liderliğinde, DSP'den istifa eden 61 milletvekili tarafından 22 Temmuz 2002 tarihinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur. Avrupa tipi bir sosyal demokrat parti olarak tasarlanan YTP, bünyesinden çıktığı DSP'ye benzeyen ve ondan farklılaşan yönleriyle solda üçüncü kitle partisi olarak yerini almıştır. Ancak, kuruluş sürecinde liderliği yürüten Özkan, Cem ve Derviş "troyka"sının Derviş ayağının partiye dâhil olmaması partinin beklenen patlama noktasına ulaşamamasına neden olmuştur. Önce sağ ve sol partilerden oluşan geniş tabanlı bir ittifak, bu olmayınca da solda bir ittifak üzerinde çalışan Derviş, bütün bu çabalarında başarısız olunca, bu süreçte kendisine destek olup "birleşme"

ALTUĞ, Kurtul, (2001), **Umudun Tükenişinde Son Perde**, Ankara: Ümit Yayıncılık

BİLA, Fikret, (2004), **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara: Ümit Yayıncılık

CEM, İsmail, (1994), **Sol'daki Arayış**, İstanbul: Cem Yayınevi

ÇALMUK, Fehmi, (2002), **Aydınların Gözüyle CHP ve "Anadolu Solu"**, Ankara: Kim Yayınları

DERVİŞ, Kemal, ASKER, Serhan, IŞIK, Yusuf, (2006), **Kemal Derviş Anlatıyor: Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, İstanbul: Doğan Kitap

DUVERGER, Maurice, (1993), **Siyasi Partiler**, (Çev.: Ergun Özbudun), 4. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi

ERDOĞAN, Mustafa, (2003), **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 4. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları

HEPER, Metin, (2006), **Türkiye'de Devlet Geleneği**, İkinci Baskı, Doğu Batı Yayınları

KAHRAMAN, Hasan Bülent, (1993), **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, Ankara: İmge Kitabevi

KAPANİ, Münici, (1999), **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi

KUŞÇUOĞLU, Cengiz, (2001), **Hüsamettin Özkan – Bir İktidar Öyküsü**, Metis Yayınları

MERT, Yener Lütfü, (2008), **Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler – Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları**, Ankara: İlkin Yayınları

ÖZBUDUN, Ergun, (1968), **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:235

PİRİM, Oktay, (2007), **Deniz Baykal – Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler**, İstanbul: Doğan Kitap

SARIBAY, Ali Yaşar, (2001), **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, İstanbul: Alfa Yayınları

TUNCAY, Suavi (1996), **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Ankara: Gündoğan Yayınları

WEBER, Max (2006), **Sosyoloji Yazıları**, Çev.: Taha Parla, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları

YAĞIZ, Süleyman, (2002), **Sol, İslam, Milliyetçilik, Türkiye'nin Geleceği: Ecevit Hep Haklı Çıktı**, İstanbul: Fast Yayıncılık

YALÇIN, Soner, (1994), **Hangi Erbakan**, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Öteki Yayınevi

ZÜRCHER, Erik Jan, (1998), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık

Makaleler

BİNGÖL, Yılmaz, AKGÜN, Şener (2005), "Demokratlıktan Muhafazakar Demokratiğe: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 9 , Sayı: 1

DURGUN, Şenol (2007), "Siyasal Partilerin İşlevsel(siz)liği", **Demokrasi ve Siyaset**, Ankara: Türk Harb-İş Sendikası Yayınları

ÖZDEMİR, Hikmet, (1995), "Kopmanın Üç halı", **Tarih ve Politika**, İstanbul: İz Yayıncılık

ÖZDEMİR, Hikmet, (2004), "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Haz.: Sina Akşin, İstanbul: Milliyet Kitaplığı

TANÖR, Bülent, (2005), "Siyasal Tarih (1980-1995)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980-2003)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul: Milliyet Kitaplığı

Web Kaynakları

AYDOĞAN, Metin, (2007), "Ekonomik Bunalımdan Ulusal Bunalıma", Umay Yayınları, İzmir, 2004, http://www.1001kitap.com/Guncel/Metin_Aydogan/ekonomik_ulusal/, (07.06.2007)

BARDAKÇI, Murat, (2007), "Troyka Üçlü Arabadır", <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/21/155557.asp>, (08.06.2007)

GÜRGÜR, Nuri, (2009), "Fazilet Partisi'nin öncesi ve sonrası üzerine", **Türk Yurdu Dergisi**, Temmuz 2001, http://www.turkyurdu.com.tr/Bas_yazi/gorusler0216.html, (28.05.2007)

LAÇİNER, Ömer, (2008), "Klasik Partilerin Sonu, Yeni Oluşumlar ve Anayasa Mahkemesinin Hukukla İlişkisi", **Birikim Dergisi**, Sayı: 147, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=135&dyid=185>, (14.08.2008)

- SÖYLEMEZ, Haşim, (2008), “Kürt Siyaseti PKK’yı Aşamıyor”, Aksiyon Dergisi, Sayı: 575, 12.12.2005, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23001>, (28.08.2008)
- SUBAŞI, Necdet, (2008), “İslamcılık Neydi Ne Oldu?”, <http://www.stargazete.com/yazdir/118403>, (20.08.2008)
- ŞAHİN, Haluk, (2008), “Parti Kapatmak Çare Değildir”, 23.05.2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=222036>, (01.09.2008)
- <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=168423&keyfield=66C4B172C4B16C64616B206B756269>, (24.12.2008)